

TILTAK MOT KJEMPEBJØRNEKJEKS

Av Inger Sundheim Fløistad (NIBIO, FAGUS rådgiver), Wiktorina Kaczmarek-Derda (NIBIO) og Benedikte Watne Oliver (Statens Vegvesen).

Kjempebjørnekjeks (*Heracleum mantegazzianum*) spres med frø, og ett individ kan produsere gjennomsnittlig 20 000 frø. Arten er en monokarpisk to- til flerårig plante, det vil si at den blomstrer bare en gang i løpet av levetiden. I spiringsåret utvikles kun en rosett, og deretter utvikles blomster vanligvis tredje eller fjerde året etter spiring. Ved gode voksevilkår kan blomstring skje allerede andre året og ved skyggefulle, eller på annen måte mindre gode voksevilkår, kan det gå 5-6 år før arten blomstrer. De fleste frøene mister spireevnen etter den første vinteren, men noen frø kan fortsatt være spiredyktige selv etter syv år. De overlevende frøene utgjør et stort potensial for utvikling av nye planter. Kjempebjørnekjeks har plante-saft som kan gi brannlignende skader på hud som eksponeres for sol, og en må derfor være forsiktig ved all håndtering av plantene.

Kjempebjørnekjeks har sin naturlige utbredelse i Kaukasus og ble introdusert til Europa som prydpilte på starten av 1800-tallet, og kom antagelig til Norge på slutten av 1800-tallet. Nå er arten naturalisert i store deler av Europa (Fig 1). Kjempebjørnekjeks spres effektivt med vind (2-10 meter), vann (flere kilometer) og med menneskelig aktivitet. Frø kan flyte i tre dager før de synker og på den måten spres de effektivt i strømmende vann. Gjennom plantenes store frøproduksjon har arten økt eksplosivt i utbredelse etter at den første gang ble funnet spredt i Norge på 1920-tallet. Kjempebjørnekjeks er funnet spredt nord til Troms, men det er få forekomster nord for Trøndelag. Arten er risikovurdert og funnet å utgjøre svært høy økologisk risiko for naturmangfoldet i Norge. Forskrift om fremmede organismer har forbud mot innførsel, utsetting og spredning av kjempebjørnekjeks.

Figur 1. Kjempebjørnekjeks er vidt spredd og finnes ofte spredd på brakkarealer og langs samferdselsårer. Foto: Inger Sundheim Fløistad, NIBIO

Blomsterstengelen på kjempebjørnekjeks er vanligvis 2-3 meter, men kan bli opptil 5 meter høy. Stengelen er ribbet, rødflekket og kan bli 10 cm i diameter nederst (Fig 2).

Figur 2. Blomsterstengelen på kjempebjørnekjeks er ribbet og rødflekket. Foto: Wiktoria Kaczmarek-Derda, NIBIO

Bladene på kjempebjørnekjeks er store og karakteristiske 1-2,5 meter lange, noen ganger opp til 3 meter (Fig 3). Hoved-blomsterskjermene blir vanligvis 50-60 cm i diameter, noen ganger enda større.

Figur 3. Bladene på kjempebjørnekjeks er store og karakteristiske. Foto: Wiktoria Kaczmarek-Derda, NIBIO

Kjempebjørnekjeks etablerer seg gjerne på næringsrik skrote-mark, for eksempel veiskråninger, skogkanter og langs vannveier. Arten utvikler seg fortrinnsvis i åpent terreng eller i halvskygge, og kan etablere svært store bestander som hindrer etablering og vekst av andre arter. Der arter vokser i flomsoner i vassdrag økes risiko for erosjon.

Strategi

Når det planlegges tiltak mot uønskede fremmede plantearter er det hensiktsmessig å være bevisst på hva en ønsker å oppnå med tiltaket og prioritere innsatsen ut fra det. På den måten kan en velge metoder som er tilpasset formålet, enten det er å unngå videre spredning fra en forekomst eller å fjerne forekomsten fullstendig. Voksestedets karakter, for eksempel begrensninger på bruk av plantevernmidler nær vann, og hvilke ressurser som er tilgjengelige vil være med å avgjøre hvilke metoder som bør velges og hvilke mål som kan være realistiske.

Kartlegging

Før oppstart av tiltak mot kjempebjørnekjeks er det nyttig å vite omfanget av forekomsten, eller hvor mange forekomster som finnes innenfor området hvor tiltak skal gjennomføres. Hvis det er en etablert forekomst så er det grunn til å tro at det er mye frø på bakken som vil spire når tiltak iverksettes og det kommer lys til bakken.

Svært mange observasjoner av arten er allerede registret på nettstedet www.artsobservasjoner.no, og nye funn bør registreres her. Forvekslingsarter til kjempebjørnekjeks være både tromsøpalme (*Heracleum persicum*) og andre skjermplanter som sløke (*Angelica sylvestris*).

Valg av metodikk

Når formålet er å hindre at forekomsten spres videre

Siden frø er hovedkilde til spredning er et hovedmål med alle tiltak å unngå at plantene utvikler frø og dermed øker frøbanken. Gjentatt lavest mulig nedkapping med grastrimmer eller annet klipperedskap er effektivt for å hindre spredning av større forekomster. Tiltaket hindrer ikke gjenvekst (Fig 4). Det må gjennomføres før blomstring og frømodning for å hindre videre spredning, og kan gradvis føre til at en forekomst forsvinner dersom det ikke kommer nye frø til arealet. Hvis plantene er i begynnelsen blomstring ved nedkapping, kan de utvikle spiredyktige frø også etter nedkapping, og slikt plantemateriale bør derfor samles sammen i poser for tørking/kompostering på en slik måte at en unngår vindspredning av frø. Fjerning av kun blomsterskjermene vil også hindre videre spredning.

Informasjon

Kjempebjørnekjeks spres i stor grad til nye vokseplasser gjennom menneskelige handlinger som hageutkast og flytting av jordmasser. Kunnskapsspredning om arten og betydningen av frøspredningen kan bidra til økt forståelse for tiltakene som gjennomføres og tiltak som er nødvendig for å forebygge videre spredning.

På grunn av artens fototoksiske plantesaft må alle som skal arbeide med kjempebjørnekjeks beskytte seg med heldekkende tøy (regntøy eller annet syntetisk som ikke trekker fuktighet) og hansker. Ved kutting og luking av planter må også vernebriller/øyebeskyttelse benyttes for å unngå plantesaft i øynene. Etter avsluttet arbeid bør klær skylles slik at bar hud ikke kommer i kontakt med plantesaft som kan være på tøyet.

Figur 4. Gjenvekst av kjempebjørnekjeks etter nedkapping. En plante i blomst (A) ble kuttet høyt. Etter 2-3 uker kom det frem et nytt skudd med blomsterknopp (B) og etter ytterligere 2 uker er planten i full blomst (C). Foto: Wiktoria Kaczmarek-Derda, NIBIO

Planten dør normalt etter blomstring, og i Polen har det blitt utviklet en metodikk hvor vann- og lysgjennomtrengelige poser brukes til å dekke blomsterskjermer, slik at planten fullfører sin blomstringssyklus og frøene samles opp i posten. Etter blomstring kan posene med frø samles og brennes slik at frøene ikke spres i naturen. Dette kan være en verdifull metodikk på mindre forekomster.

Når formålet er å utrydde forekomsten

Både kjemiske og forskjellige mekaniske metoder kan være aktuelt for bekjempelse av kjempebjørnekjeks. Uansett valg av metode må behandlingen starte tidlig i vekstsesongen, og fortsette så lenge det er gjenvekst av blomsterstengel. Det er derfor viktig å kunne identifisere småplanter (Fig 5). Kjemisk bekjempelse vil vanligvis være det mest tidseffektive tiltaket. Rotkutting er et effektivt mekaniske tiltak, men er tidkrevende. Kombinasjon av metoder kan være en god strategi.

Figur 5. Det er viktig å gjenkjenne kjempebjørnekjeks for å kunne sette inn tiltak tidlig. Foto Inger Sundheim Fløistad, NIBIO

Kjemiske tiltak bør i størst mulig grad unngås, men kan være aktuelt hvis for eksempel forekomsten er stor eller vanskelig tilgjengelig for annen metodikk. Valg av preparat må tilpasses

godkjent bruksområde på preparatets etikett og på arealer som er offentlige tilgjengelige begrenses bruken også av §21 i Forskrift om plantevern (se Fagus fakta 2/2020 om plantevernmidler i grøntanlegg). På mange arealer vil derfor glyfosat være eneste godkjente middel. Les etiketten på det aktuelle preparatet og følg bruksveiledningen. Det anbefales å sprøyte første gang når plantens rosett er omtrent 20 cm i diameter, dette er et effektivt tidspunkt for bekjempelse og bestanden er også lettere tilgjengelig før plantene blir for store. Oppfølgende sprøyting eller nedkutting kan være nødvendig etter 3-4 uker etter hvert som nye planter spirer. På rosettstadiet kan enkeltplanter behandles med direkte påstrykning av utblandet glyfosat.

Mekanisk kontroll kan gjøres på flere måter. **Rotkutting** kan gjennomføres med en vanlig spade og er en effektiv, men arbeidskrevende metode. Derfor egner metoden seg best for enkeltplanter eller mindre bestand (<200 planter). Tiltaket må starte tidlig om våren og følges opp midt på sommeren. Rota må kuttes minst 10 cm under bakken, ellers vil plantene vokse frem igjen. Avkuttete plantedeler kan legges på egnede steder hvor de kan tørke eller fjernes for destruering. Luking kan også være aktuelt for små enkeltplanter.

Jordbearbeiding til 20-30 cm dyp vil begrense gjenvekst av kjempebjørnekjeks og kan være et aktuelt tiltak hvis plantene vokser på areal hvor slik behandling er mulig å gjennomføre. Da kutter maskinen rota slik som ved manuell rotkutting, og frøene blir pløyes ned slik at de ikke spirer.

Dekking med svart plast eller annen tett duk vil hindre vekst av små planter. Temperaturen kan også økes under slik duk og dette kan bidra til å redusere frøbanken. Dekket må legges på tidlig i sesongen mens plantene er små, og materialet må være lystett for å hindre fotosyntese i plantene. Det er viktig at dekket festes godt til bakken slik at det ikke blir plast på avveie.

Oppfølging

Det bør føres journal over gjennomførte tiltak, både for å holde oversikt over hva som er gjort, og for å lære av egne erfaringer. Denne bør som et minimum inneholde tetthet og omfang av bestanden, dato for gjennomført tiltak, hvilket tiltak som er gjennomført og evaluering etter gjennomført tiltak.

Egne registreringer av forekomstens status før tiltak settes i gang gjør det lettere å følge med på om tiltakene har effekt. Det bør føres journal over gjennomførte tiltak, både for å holde oversikt over hva som er gjort, og for å lære av egne erfaringer. Denne bør som et minimum inneholde tetthet og omfang av bestanden, dato for gjennomført tiltak, hvilket tiltak som er gjennomført og evaluering etter gjennomført tiltak. Egne registreringer av forekomstens status før tiltak settes i gang gjør det lettere å følge med på om tiltakene har effekt.

Når tiltak igangsettes det spesielt viktig å unngå at enkeltplanter blir stående igjen og utvikle blomst og spiredyktige frø. Uten konkurranse om plassen kan blomsterskjermene bli svært store og produsere store mengder frø (Fig 6).

Oppfølging gjennom sesongen er derfor viktig. Hvis bekjempelse foregår på voksesteder nær strømmende vann er det spesielt viktig å være oppmerksom på eventuelle forekomster oppstrøms som kan bidra med ny tilførsel av frø. Arealet hvor bekjempelsestiltak har vært gjennomført bør følges opp så lenge nye frøplanter spirer, anslagsvis to til tre år.

Forebygg ny spredning

Jord med frø av kjempebjørnekjeks kan lett sette seg fast i skotøy, maskiner og annet utstyr. Vær oppmerksom på dette ved arbeid i eller nær forekomster. Sørg for renhold av utstyr etter arbeid med kjempebjørnekjeks. Hvis mulig bør en unngå å flytte jord som er infisert med kjempebjørnekjeks. La ikke invaderende plantearter komme i blomst nær jorddeponi.

Figur 6. Med gode vekstvilkår utvikler kjempebjørnekjeks store blomsterskjermer med mye frø. Foto Erling Fløistad, NIBIO